

RUSLANDS INVASION AF UKRAINE: LANDBRUGSHISTORISK BAGGRUND OG UDVIKLING

Henning Otte Hansen, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Rusland og Ukraine er begge store landbrugslande, og krigen mellem de to lande har allerede påvirket de internationale markeder for landbrugs- og fødevarer i form af stigende priser. De to lande er igen blevet meget vigtige eksportører af korn, og de har begge tidligere haft en væsentlig betydning for globale fødevarerkriser – både i 1970'erne og i 2010-11. Ukraine blev tidligere kaldt "Europas kornkammer" og har derfor en vigtig position på både kortere og længere sigt, når det gælder korn- og foderforsyningen i Europa.

Baggrund

Ukraine har gennem mange årtier været et vigtigt landbrugsland – især kornproducerende land. Helt tilbage i 1880'erne blev jernbanedriften udbygget, og det betød, at billigt korn fra bl.a. Ukraine fik kornpriserne i Danmark til at falde drastisk. Det var anledningen til omlægningen af dansk landbrug fra planteavl til primært husdyrproduktion.

Selv om Ukraine var et rigt landbrugsland med et godt klima og gode jordbundsforhold, oplevede landet også stor hungersnød i 1900-tallet. Efter den russiske revolution blev landbruget tvangskollektiviseret, og bønderne måtte afgive deres jorder. De velstående bønder blev fordrevet.

Samtidig blev bønderne pålagt urealistiske høstkrav, hvor de skulle aflevere en stor del af deres høst til staten for at kunne finansiere industrialiseringen. Det medførte stor hungersnød, som kostede flere millioner mennesker livet i Ukraine i starten af 1930'erne.

Efter Sovjetunionens sammenbrud blev Ukraine igen en selvstændig nation i 1991.

Den sidste store milepæl i Ukraines historie blev den russiske invasion af Ukraine i februar 2022. Invasionen fik meget stor betydning – både geopolitisk, forsvarspolitisk og landbrugsmæssigt. Ukraine – og for den sags skyld også Rusland – er vigtige eksportører af især korn, og derfor har krisen mellem de to lande en stor betydning for de internationale landbrugsmarkeder.

Formålet med denne artikel er at identificere landbrugets betydning og udvikling i Ukraine som grundlag for at kunne vurdere invasionens potentielle betydning på kortere og længere sigt.

Introduktion

Rusland og Ukraine er begge store landbrugslande, og derfor får krigen stor betydning for de internationale landbrugs- og fødevaremarkeder. Krigen medførte store prisstigninger, men det langsigtede politiske forløb og de langsigtede påvirkninger af markederne er i sagens natur meget vanskelige at forestille sig. Mindre

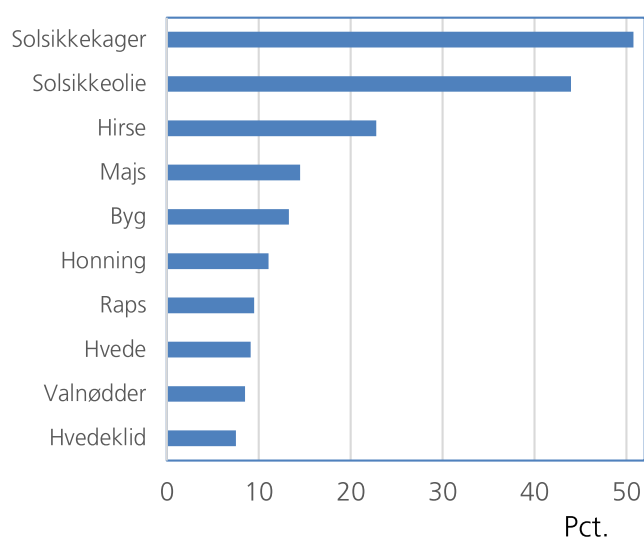
samhandel, yderligere sanktioner, større økonomisk usikkerhed og ustabilitet på de internationale landbrugsmarkeder er dog sandsynlige konsekvenser. At Rusland er en vigtig eksportør af både korn og energi, giver dog landet en særlig position i en tid med dyrere energi og dyrere fødevarer. Alene dyrere energi vil sædvanligvis presse landbrugs- og fødevarerpriserne op.

Ruslands og Ukraines betydning i dag

Ukraine er en meget vigtig producent og eksportør af flere vigtige landbrugsvarer. Ukraine spiller således en stor rolle, når det gælder både solsikker og korn. Derfor bliver hele verdensmarkedet påvirket, når Ukraines eksport og produktion begrænses.

Figur 1 viser således Ukraines andele af verdensmarkedet (Ukraines andele af verdens samlede eksport) i 2020. Figuren viser de 10 landbrugsprodukter, hvor Ukraines andele var størst.

Figur 1. Ukraines andele af verdensmarkedet (mængder i pct., 2020)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2022)

Figuren viser, at Ukraine i 2020 havde omkring 50 pct. af verdens totale eksport af solsikkerkager og -olie. For flere vigtige kornarter var Ukraine blandt de allerstørste eksportører i verden: Hirse (nr. 1), majs (nr. 4), byg (nr. 2) og hvede (nr. 5).

Ukraine har især store andele af verdensmarkedet, når det gælder planteprodukter. Verdensmarkedsandelene for husdyrprodukter er langt mindre, hvilket indikerer, at Ukraine især er konkurrencedygtig på planteområdet. Undtagelsen er på fjerkræområdet, hvor Ukraine har en betydelig eksport af tørrede æg. Her har Ukraine 7 pct. af verdensmarkedet og er den 6. største eksportør i verden

Rusland er i dag verdens største eksportør af hvede, og Rusland og Ukraine står tilsammen for 28 pct. af den samlede hvedeeksport i verden, og 15 pct. af den samlede hvedeproduktion. Også når vi ser på alt korn under ét – herunder også majs og ris – har de to lande en vigtig placering, jf. tabel 1.

Som det ses af tabellen, har Rusland og Ukraine tilsammen knap 20 pct. af den samlede korneksport i verden og 6 pct. af den samlede kornproduktion.

Ukraine: 25 pct. af Europas korneksport
Ikke mindst i europæisk perspektiv spiller Ukraines hvede- og korneksport en stor og stigende rolle. Ukraine har en stigende andel af Europas samlede eksport, og andelen er i de seneste år steget til knap 25 pct., jf. figur 2.

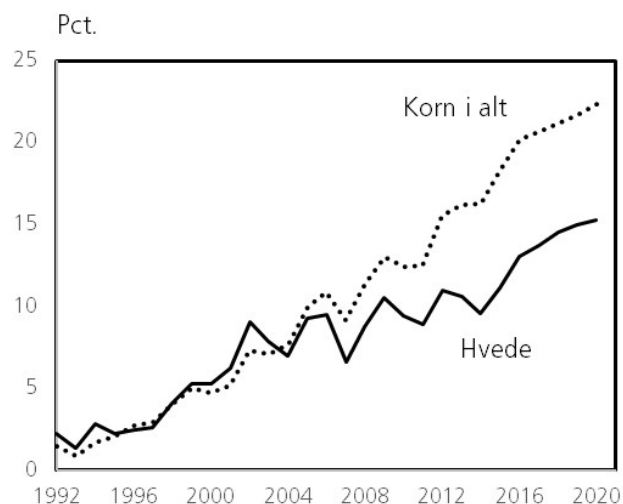
Tabel 1. Ruslands og Ukraines andele (pct.) af verdens samlede eksport og verdens samlede produktion af hvede og korn i alt (mængder, 2020)

	Verdens samlede eksport af				Verdens samlede produktion af			
	Hvede	Majs	Korn i alt	Solsikkekager	Hvede	Majs	Korn i alt	Solsikkeolie
Rusland	18,8	1,2	9,1	17,9	11,3	1,2	4,3	27,0
Ukraine	9,1	14,5	10,4	50,8	3,3	2,6	2,1	29,1
Rusland+Ukraine	27,9	15,7	19,5	68,7	14,6	3,8	6,4	56,1

*2019

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2022)

Figur 2. Ukraines andel af Europas samlede eksport af hvede og korn i alt

Note: 5 års glidende gennemsnit

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2022)

Ukraine eksporterede i 2021 korn for over 60 mia. kr. Det største eksportmarked var Kina, som aftog mere end 20 pct. af Ukraines korneksport. Ukraine og USA står tilsammen for ca. halvdelen af Kinas kornimport, og Kina er verdens største kornimportør med ca. 9 pct. af verdensmarkedet. Kina har derfor også betydelige interesser i konflikten mellem Rusland og Ukraine – især hvis resultatet bliver læn-

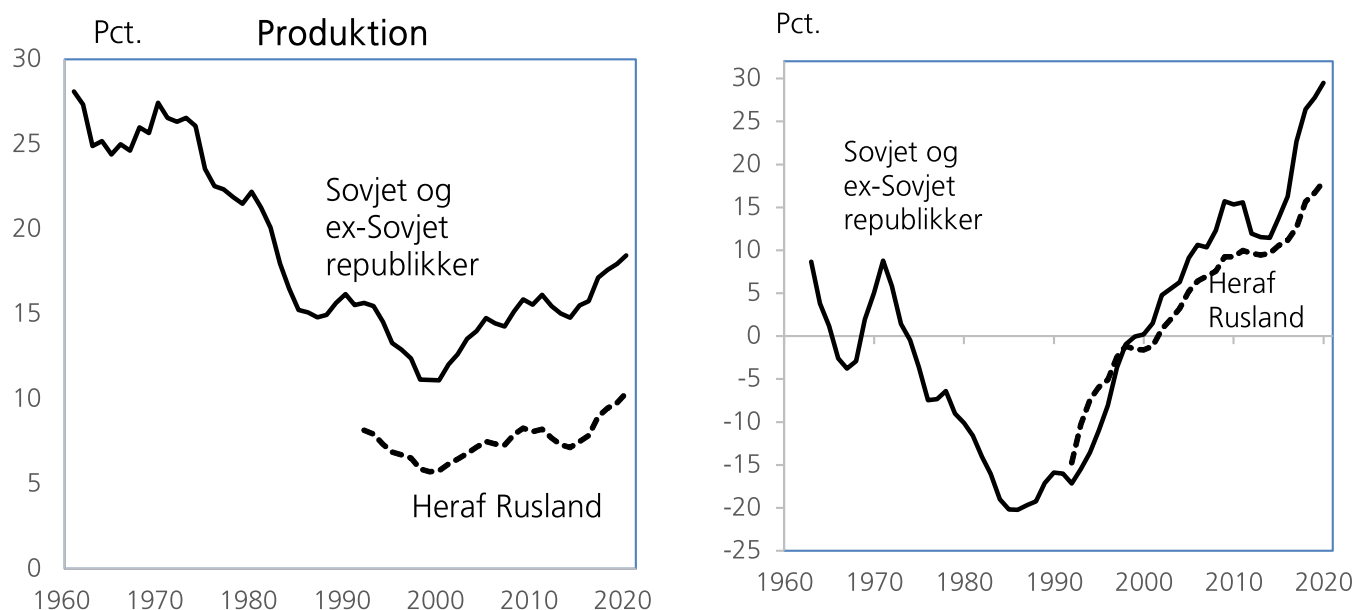
gerevarende mangel på korn og høje priser.

Nedgang frem til Sovjetunionens sammenbrud

Sovjetunionen var en meget vigtig producent og eksportør af hvede i 1960'erne – blandt de vigtigste i verden: Sovjetunionen var klart verdens største producent og samtidig verdens tredje-største eksportør. Efterfølgende og helt frem til sammenbruddet i Sovjetunionen faldt hvedeproduktionen dog. Først i midten af 1990'erne begyndte udviklingen igen at vende i de tidligere Sovjetrepublikker.

Det tog lidt tid at vende udviklingen, fordi store landområder i bl.a. Ukraine lå udyrket hen på grund af uafklarede ejerforhold, og fordi der var begrænset adgang til kunstgødning, planteværn, maskiner, infrastruktur, markeder og kapital, jf. figur 2.

Figur 2. Sovjetunionens og Ruslands hvedeproduktion og -nettoeksport: Andel af verden i alt

Anm: Glidende 5 års gennemsnit

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2022)

Figuren viser udviklingen tilbage fra starten af 1960'erne og frem til i dag. Der er vist 5 års glidende gennemsnit for at udjævne årlige tilfældige udsving og i stedet have fokus på de lidt længerevarende tendenser.

Som det ses af figuren, havde Sovjetunionen 25-30 pct. af verdens hvedeproduktion i starten af 1960'erne. Andelen faldt til godt 10 pct. omkring år 2000, hvorefter den er steget igen, når man ser på de tidligere Sovjetrepublikker under ét.

På tilsvarende måde ses udviklingen i hvedeeksporten. I 1960'erne var Sovjetunionen en vigtig eksportør af hvede, men betydningen faldt, og omkring 1990 var eksporten næsten uden betydning, og der var i stedet en stor import.

Udviklingen har således også betydet, at Sovjetunionen gik fra at være en vigtig nettoeksportør af hvede til at være en endnu større nettoimportør. I 1980'erne var

Sovjetunionen således verdens største importør af hvede.

Kornaftale mellem USA og Sovjetunionen i 1970'erne

Udviklingen betød også, at Sovjetunionen blev underforsynet med korn i starten af 1970'erne.

Det skyldtes især to forhold: For det første ønskede landet en større indenlandske produktion af animalske varer (kød- og mejeriprodukter), så derfor steg behovet for korn til foder.

For det andet stagnerede landets egen kornforsyning, for i både 1971 og 1972 var kornhøsten meget lille på grund dårlige vækstbetingelser. Derfor var landet nødt til at importere betydelige mængder korn.

I 1972 indgik USA og Sovjetunionen derfor de første aftaler om store kornleverancer – de såkaldte Grain Agreements – hvor USA med statsstøtte og kredit og over en treårig periode sendte stor mængde

der korn til Sovjetunionen (Ford 1975; Brada, 1985). Der var betydelige politiske interesser på spil under forhandlingerne om disse aftaler, og der kom også et efterspil, idet aftalerne var med til at reducere verdens kornlagre betydeligt og dermed bidrog til starten på en efterfølgende fødevarekrise.

USA taber markedsandele til Rusland, Ukraine og Kazakhstan

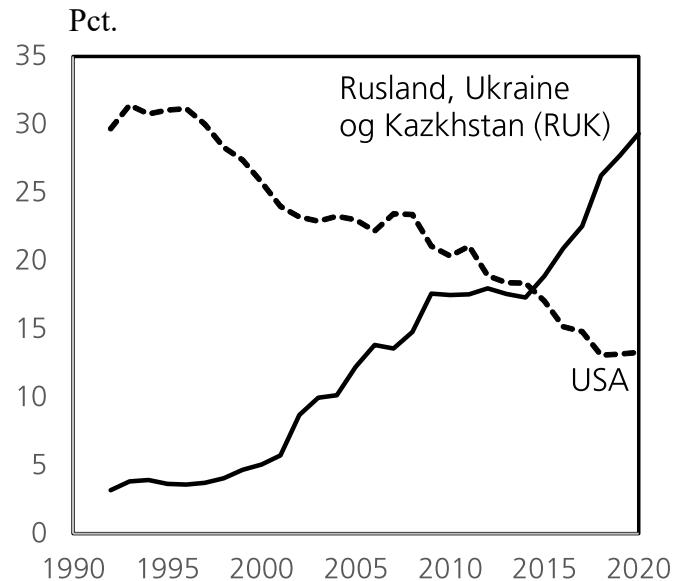
Gennem de seneste årtier er verdenshandlen med hvede forskubbet: USA, som gennem lang tid var den helt dominerende eksportør, er nu blevet overhalet af tre tidligere Sovjetrepublikker under ét: Rusland, Ukraine og Kazakhstan – også kaldet RUK-landene.

RUK-landene er interessante af flere grunde:

- * De har et stort potentiale inden for kornproduktion (klima, jord, infrastruktur m.m.)
- * De har en stærkt stigende andel af verdens kornproduktion og -eksport
- * De er en stor kilde til usikkerhed på de internationale kornmarkeder på grund af store variationer i produktionens størrelse fra år til år og på grund af handelspolitiske indgreb.

Udviklingen og forandringerne fremgår af figur 3.

Figur 3. Eksport af hvede fra RUK-landene og USA, 1992-2020

Anm: Glidende 5 års gennemsnit

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2022)

Fra storimportør til storeksportør

Efter kommunismens fald er både Rusland og de tidligere Sovjetrepublikker under ét igen blevet store nettoeksportlande, når det gælder hvede. I de seneste år er eksporten igen steget – endda markant, hvilket figur 2 også viste.

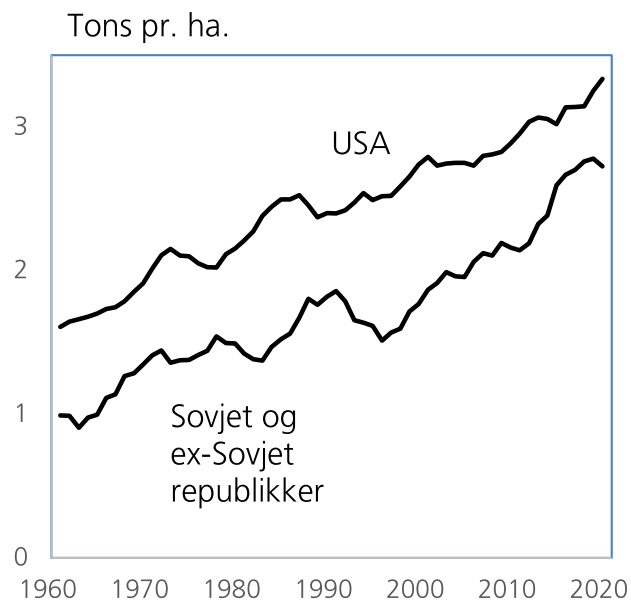
Man kan spørge, hvorfor Rusland og andre tidligere Sovjetrepublikker kunne vende udviklingen og blive store korneksportører efter Sovjetunionens sammenbrud? Der er flere forklaringer:

For det første fik afskaffelse af den kommunistiske planøkonomi og indførelse af mere markedsøkonomi en positiv effekt. Priserne blev herefter fastsat ud fra udbud og efterspørgsel, og det stimulerede både produktion og handel.

For det andet begyndte høstudbyttet igen at stige. Markedsøkonomien samt bedre adgang til især kunstgødning medførte betydelige udbyttetigninger.

Som det ses af figur 4, faldt høst-udbyttet i hvedeproduktionen i de tidligere Sovjetrepublikker og herunder også i Rusland i 1990'erne, mens der efter 2000 igen har været en betydelig stigning.

Figur 4. Hvedeudbytter i Sovjetunionen, ex-Sovjetrepublikker og USA

Anm: Glidende 5 års gennemsnit. Tilsvarende udvikling i USA er vist for at kunne sammenligne med et alternativt land.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2022)

Som det også fremgår af figur 4, er udbyttespændet i forhold til USA mindsket siden år 2000. Det har også bidraget til en stigende produktion og eksport i denne periode.

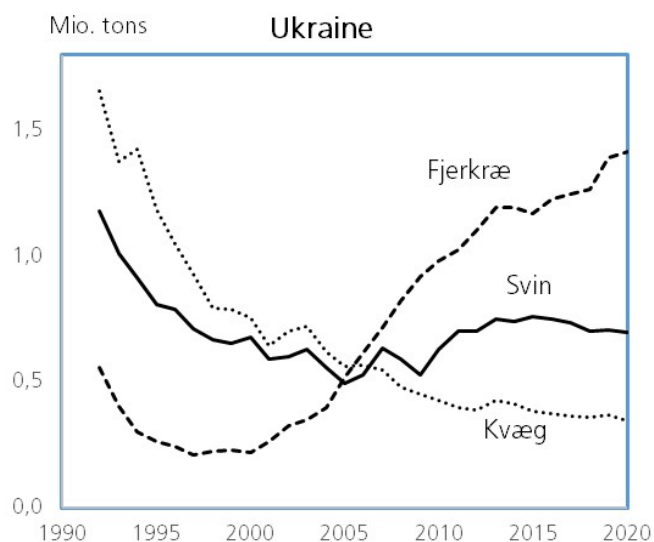
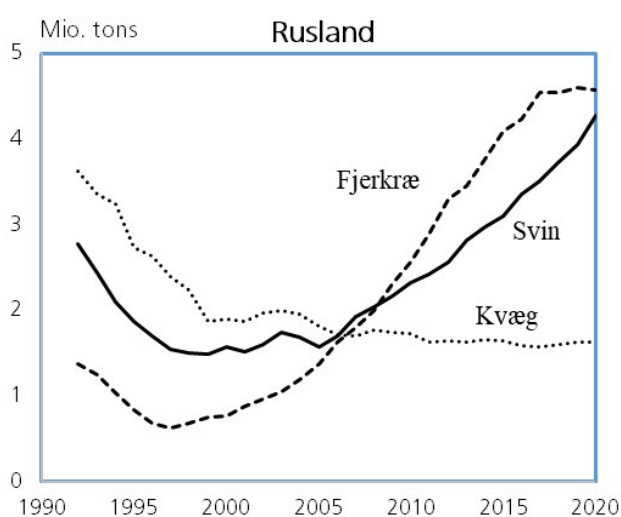
For det tredje faldt husdyrproduktionen markant efter Sovjetunionens kollaps. Dermed faldt også efterspørgslen efter korn og andet foder, samtidig med at der også blev frigivet flere arealer til bl.a. korndyrkning. Husdyrbestanden og produktionen af kød blev næsten halveret i denne periode, jf. figur 5.

Med den faldende husdyrproduktion og dermed også faldende efterspørgsel efter foder, blev korn frigjort til anden anvendelse, og det var med til at forøge korneksporten.

Siden 2005 er produktionen af fjerkræ og svinekød igen steget, og det er forstærket af de russiske sanktioner mod fødevarieeksporten fra bl.a. EU og USA i 2014.

Ukraine har haft en næsten tilsvarende udvikling, men her er det især fjerkræproduktionen, som er steget.

Figur 5. Udviklingen i kødproduktionen i Rusland og Ukraine, 1992-2020

Anm: Glidende 5 års gennemsnit

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af FAO (2022)

Konklusion

Ud fra et landbrugsperspektiv har både Ukraine og Rusland en interessant historie:

Først Europas kornkammer, senere stagnation på grund af planøkonomi, så ny vækst og stor eksport efter Sovjetunionens fald, undervejs en vigtig rolle i tidligere fødevarekriser – og nu deltagere i en storpolitisk konflikt med store potentielle konsekvenser.

Transitionen fra planøkonomi til markedsøkonomi har haft stor betydning for det ukrainske landbrugs udvikling og betydning.

De fremtidige konsekvenser af konflikten i Ukraine for det internationale landbrug er meget vanskelige at forudsige, idet de afhænger af en række storpolitiske beslutninger, og fordi erfaringer fra sammenlignelige episoder er meget sparsomme.

Kilder:

Brada, J. C, (1983): The Soviet-American Grain Agreement and the National Interest. In: American Journal of Agricultural Economics , Nov., 1983, Vol. 65, No. 4 (Nov., 1983), pp. 651-656

FAO (2022): FAOSTAT.
<https://www.fao.org/faostat/en/>

Ford, G, (1975): Statement on the United States-Soviet Union Agreement on Grain Sales
<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-the-united-states-soviet-union-agreement-grain-sales>

